УДК 373.5:811.161.2

Олійник А.М.,
учитель української мови та літератури
середньої загальноосвітньої школи № 9,
аспірантка кафедри української мови Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ МОРФОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається доречність та ефективність вивчення морфології української мови у взаємозв'язку з історією, українською літературою та фольклором. Визначено практичне застосування та навчально–виховні можливості запропонованих інтегрованих завдань.

Ключові слова: *інтегроване навчання, міжпредметні зв'язки, інтегрований урок.*

Тенденції розвитку сучасної освіти передбачають формування всебічно розвиненої та соціально адаптованої, духовно багатої особистості, а також висувають нові вимоги до вивчення української мови, в тому числі і морфології. Принцип інтеграції, що дозволяє учням досягти міжпредметних узагальнень і кращого засвоєння матеріалу лише «у зміцненні зв'язку уроків української мови з життям»[2; 44], про що також наголошується і в новій редакції Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.) [4]. Сучасна школа, відповідаючи на суспільні вимоги, прагне спрямувати енергію підростаючого покоління на розвиток пізнавальної діяльності, що у подальшому слугуватиме процесові здобуття знань та формування умінь.

Тому головним завданням освіти залишається підготовка молоді до сучасного життя, а ідея інтегрованого навчання, яка є надзвичайно актуальною, сприяє досягненню мети якісної освіти, формуванню творчої особистості учня, усвідомленню значення своєї праці та досягненню її результативності [5].

Мета статті: запропонувати приклади фрагментів інтегрованих уроків морфології української мови в контексті сучасного розвитку освіти та довести, що інтеграція сприяє підвищенню рівня практичних умінь і навичок учнів.

Інтегроване навчання (від *лат.* integer — повний, цілісний) можна визначити як органічне поєднання відомостей з різних навчальних предметів, об'єднаних навколо однієї теми, що сприяє інформаційному збагаченню сприймання, мислення і почуттів учнів за рахунок залучення цікавого матеріалу, що також дає змогу з різних сторін пізнати певне явище, поняття, досягти цілісності знань, що передбачає узгодженість між навчальними предметами та « дає змогу розглядати факти і явища реальної дійсності з різних сторін, з позиції навчальних предметів» [8; 7].

Ідея інтегрованого навчання не є нова в сучасній педагогічній науці. Вперше поняття «інтеграція» згадувалось ще у «Великій дидактиці» Я.А. Коменського (XVII ст.), який уважав, що «все, що знаходиться у взаємозв'язку, повинно викладатися у такому ж взаємозв'язку». Цю ідею продовжив Й.-Г. Песталоцці, який вперше розглядав інтеграцію як метод. Далі німецький вчений і педагог Гербарт виділив основні етапи інтегрованого навчання (XVIII ст.): 1) ясність (зрозумілість); 2) асоціація; 3) система (інтеграція) — можливість самостійно скласти картину світу. У XX столітті проблему інтеграції розглядали К. Ушинський, В. Сухомлинський, Д. Ковалевський, Б. Юсов, Ш. Амонашвілі та інші.

Також теоретичні та практичні застосування інтегрованого навчання на уроках української мови були предметом досліджень вітчизняних учених (О. Бандура, О. Бєляєв, І. Білодід, Л. Варзацька, Н. Голуб, С. Гончаренко, О. Горошкіна, Т. Донченко, В. Дороз, В. Заєць, С. Караман, Л. Мацько, В. Мельничайко, С. Омельчук, М. Пентилюк та ін.). Проаналізувавши праці вищезгаданих лінгводидактів, переконуємось, що сучасний інтегрований урок будується на засадах розвивального навчання та сприяє розвитку в учнів мисленнєвих операцій, умінь аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації, класифікації, визначення причинно-наслідкових зв'язків, залежностей фактів і явищ, а також їх логічного структурування, використання елементів дослідження, пошуку, визначення головного і другорядного. При цьому завдання вчителя полягає не лише у навчанні, а й у вихованні інтелектуально спроможної творчої особистості, здатної розширити свій духовний потенціал.

На думку О. Горошкіної, ефективність інтегрованих уроків під час вивчення морфології полягає у можливості учнів самостійно обирати опорні знання з різних предметів, зокрема з української літератури, історії, географії, біології тощо, відповідно до суб'єктивного досвіду, набутого у процесі їх попереднього вивчення , що сприяє формуванню творчої особистості індивіда [3, 280].

О. Бандура зазначає, що інтегрований урок передбачає взаємовикористання спільних для учнів знань, практичних умінь та навичок, а також методів, прийомів, форм і засобів навчання, необхідних для розв'язання пізнавальних завдань на уроках української мови під час вивчення морфології [1, 22]. Через інтеграцію успішно здійснюється особистісно-орієнтований підхід до навчання, оскільки учень сам у змозі обирати опорні знання з різних предметів з максимальною орієнтацією на власний суб'єктивний досвід, набутий під впливом як попереднього навчання, так і широкої взаємодії з довкіллям.

Погоджуємось з О. Бєляєвим, що ефективному засвоєнню програмового матеріалу при вивченні морфології сприяють різноманітні зв'язки української мови з іншими предметами [2, 18], які здатні викликати інтерес школярів до оволодіння граматичними навичками через розв'язання мовних і мовленнєвих завдань та залучення їх до науково-дослідницької діяльності.

Сучасна методика розглядає можливість поєднання вивчення морфології української мови з іншими предметами (історією, українською літературою, фольклором тощо), які, на думку вчителя, доречно включити в урок відповідно до його дидактичної мети, адже інтеграція є невід'ємною складовою сучасного навчання і спрямована на реалізацію комунікативних здібностей та пізнавальних інтересів учнів, а також на засвоєння нових знань та формування цілісного мислення. Лише плідна співпраця вчителя і учнів, взаєморозуміння між ними активізують творче мислення старшокласників та звільняють їх від ролі спостерігачів у навчально–виховному процесі, а також стимулюють обмін знаннями між учасниками навчального процесу. Учитель повинен сприяти виявленню ініціативи школяра у процесі вивчення морфології та знаходити шляхи вирішення проблемних ситуацій, використовуючи при цьому індивідуальні та групові форми роботи.

Інтегрований урок морфології української мови у сучасній школі будується на засадах розвивального навчання та передбачає використання різноманітних форм і методів роботи (дослідницькі завдання, завдання з елементами спостереження, різні види бесід, «Мікрофон», «Сенкан», «Мозковий штурм», «Займи позицію» тощо), на яких учні отримують інформацію із різних галузей наук, що сприяє результативності їх навчання, та стимулює до діалогу. Слушною є думка С.Б. Тройницької про те, що інтегровані уроки створюють передумови для «різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уяви, позитивного емоційного ставлення до пізнання» [7, 44].

Розглянемо деякі приклади найбільш ефективних, на нашу думку, фрагментів інтегрованих уроків морфології у старших класах. Завдання побудовані на матеріалі творів української літератури та історії.

10 клас. Урок — віртуальна екскурсія. «Складні випадки правопису великої літери». (*На матеріалі текстів з історії Києва.*)

1. Інтерактивна вправа «Поміркуймо»

Завдання: запишіть назви міст України із суфіксами -ів, -їв. Поміркуйте про походження цих назв.

Відповідь: Харків, Чернігів, Львів, Київ, Миколаїв, Фастів, Ходорів, Бердичів.

Усі ці назви мають форму присвійних прикметників, на що вказують суфікси -ів, -їв. Ми легко впізнаємо імена Лев, Миколай. Інші імена видаються нам трохи дивними. Та коли взяти до уваги, що все це міста давні, то цілком імовірно, що колишні звичні чоловічі імена протягом століть губилися або переставали бути іменами, як, скажімо, ім'я легендарного Кия, засновника Києва. Тепер спосіб творення назви стає прозорим: Хто володар міста? — Кий.

2. Робота в групах. Гра «Хто більше?»

Книга — джерело знань. Але небагато книг дійшло до нас із давнини.

Завдання: пригадайте авторів та назви творів, які вивчали у курсі «Давня література». Запишіть їх. (Кожна група намагається пригадати якомога більше творів з давньої літератури). Поясніть правопис великої літери.

Відповідь: «Повість минулих літ» Нестора Літописця, «Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Слово про закон і благодать» Іларіона, «Слово о полку Ігоревім», «Апокрисис», «Тренос» Мелетія Смотрицького та ін.

3. «Я — редактор»

Раніше книги переписували монахи в монастирях, а зараз друкуються у друкарнях. Але перш ніж книга потрапить до друку, її редагують у видавництві.

Завдання: відредагуйте текст. Поясніть вживання великої літери.

(К,к)иїв — столиця (У,у)країни. Тут працює (П,п)резидент (У,у)країни, (В,в)ерховна (Р,р)ада, (У,у)ряд (У,у)країни. Тут приймаються і за-

тверджуються закони, за якими розбудовується наша незалежна, вільна (Д,д)ержава.

Широко відомі в (У,у)країні та світі центральна вулиця (К,к)иєва — (Х,х)рещатик і центральна площа — (М,м)айдан (Н,н)езалежності, де святкують (Д,д)ень (К,к)иєва, проводять урочистості, мітинги, концерти, змагання. На (М,м)айдані споруджено найбільший фонтан міста, працюють підземні торговельні центри.

Керує містом (К, к)иївська (М,м)іська (Д,д)ержавна (А,а)дміністрація. На неї та на киян покладаються обов'язки підтримувати статус сучасної (Є,є)вропейської столиці. Тому бути киянином не тільки почесно, але й відповідально [6, 30–32].

10 клас. Урок — спостереження. «Узагальнення й систематизація вивченого з теми «Іменник» (*На матеріалі творів з історії України та фольклору.*)

1. Аналіз мовних явищ на основі тексту

Завдання: спишіть, прибравши риски у словах, поясніть свій вибір. Знайдіть іменники власні і загальні, назви істот і неістот.

Одного разу, як Мазепа був у Москві, звернувся до нього цар, щоб він **допоміг** зробити **козаків** залежнішими. Мазепа відповів, що становище України і характер її нації є **не\переможні** для здійснення царських планів. П'яний цар назвав Мазепу зрадником і загрозив, що посадить його на палю. Повернувшись в Україну, вирішив Мазепа повстати. Він **хотів** стати не\залежним володарем і створити могутнє **королівство** з України та **відламків** Росії. Це була **відважна** людина, **далекозора**, не\втомна в праці, хоч поважного **віку.** (*За Вольтером.*)

Підкресліть іменники як члени речення. Зробіть морфемний аналіз слів «здійснення» та «далекозора». Зробіть спостереження про фонетичні зміни, що відбуваються у виділених словах.

2. Пояснювальний диктант з елементами спостереження

Завдання: перепишіть прислів'я, знімаючи риски. Поясніть їх значення. Визначте, у яких випадках «не» і «ні» виступають часткою, а у яких — префіксом або частиною кореня.

1. Рідна мова — не/полова: її за вітром не/розвієш. 2. У не/роби завжди не/врожай. 3. Де слова з ділом розходяться, там не/порядки водяться. 4. Слово — не/стріла, а глибше ранить. 5. Не було б щастя, так не/щастя помогло. 6. Красить не/краса, а розум.(*З народної творчості.*)

Підкресліть іменники як члени речення. Зробіть висновок про їх синтаксичну роль.

10 клас. Урок — дослідження. «Дієвідміни дієслів». (*На матеріалі поезій Т. Шевченка.*)

Лінгвістичне дослідження з творчим завданням

Завдання: перепишіть, розкриваючи дужки. Дієслова поставте в потрібній способовій формі, визначне дієвідміну, виділіть особові закінчення.

1. (Іти) селом, плаче Катерина...

2. (Кричати) сови, (спати) діброва, зіроньки (сіяти), понад шляхом, щирицею, ховрашки (гуляти).

3. (Мовчати) гори, (грати) море, могили (сумувати) а над дітьми козацькими поганці (панувати).

4. (Лягати) сонце за горою, зірки (засіяти)...

5. (Полюбити) чорнобрива козака дівчина. (Полюбити) — (не спинити), (піти) та й (загинути).

6. По діброві вітер (вити), (гуляти) по полю, край дороги (гнути) тополю до самого долу.

7. І знов (летіти), земля (чорніти), (дрімати) розум, серце (мліти).

8. Якби ви (вчитись) так, як треба, То й мудрість би була своя.

9. (Схаменутися) (бути) люди, бо лихо вам (бути).

Поміркуйте, чи є способи вираження наказовості для 1-ї, 3-ї особи однини та 3-ї особи множини. Випишіть з поданих речень 3–4 словосполучення, накресліть схеми, визначте зв'язок.

Отже, результативність інтегрованих уроків при вивченні морфології підвищується за умови, що завдання, запропоновані вчителем на уроці, зацікавлюють учнів та зближують навчання з життям, показують можливість практичного застосування опрацьованого матеріалу, а також сприяють формуванню інтелектуального і творчого розвитку школярів, створюючи тим самим умови для самоствердження, самореалізації та саморозвитку їх особистості.

Література

1. Бандура О.М. Міжпредметні зв'язки в процесі вивчення української літератури / О.М. Бандура. — К. : Рад. шк., 1989. — 47 с.
2. Бєляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови: навчально-методичний посібник. — К. : Генеза, 2005. — 180 с.
3. Горошкіна О.М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : моногр. / О.М. Горошкіна. — Луганськ : Альма-матер, 2004. — 362 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http: // zakon 4. rada. gov. Ua / laws / show / 1392 — 2011 — п]
5. Дорофеєва Є.А. Реалізація інтегрованого підходу на уроках української мови // http://s-journal.cdu.edu.ua
6. Олійник А.М. Про окремі випадки вживання великої літери // Українська мова й література в сучасній школі. — 2013. — № 1. — С. 30–33.
7. Тройницька С.Б. Використання міжпредметних зв'язків в навчально-виховному процесі сучасної школи // Імідж сучасного педагога. — 2002. — № 3 — С. 43 — 47.
8. Усатенко Т.В. Інтеграція змісту освіти та навчання мови // Українська мова та література в школі. — 1996. — № 11. — С. 6–9.

В статье рассматривается уместность и эффективность изучения морфологии украинского языка во взаимосвязи с историей, украинской литературой и фольклором. Определено практическое применение и учебно-воспитательные возможности предложенных интегрированных задач.
Ключевые слова: *интегрированное обучение, межпредметные связи, интегрированный урок.*

The article discusses the appropriateness and effectiveness of learning of the morphology of the Ukrainian language in connection with history, Ukrainian literature and folklore. It determines practical implementation and educational opportunities of suggested integrated tasks.

Key words: *integrated learning, interdisciplinary connections, integrated lesson.*